

Marta Pisarek, Jadwiga Lechowska¹

ROLA ROLNICTWA W BUDOWANIU PRODUKTU AGROTURYSTYCZNEGO W POŁUDNIOWO-WSCHODNIEJ POLSCE

THE ROLE OF AGRICULTURE IN DEVELOPMENT OF AGROTOURIST PRODUCT IN SOUTH-EASTERN PART OF POLAND

Katedra Agroekologii i Architektury Krajobraz, Uniwersytet Rolniczy
ul. Ćwiklińskiej 2a, 35-601 Rzeszów, e-mail: arion33@wp.pl

¹ Zakład Produkcji Zwierzęcej i Oceny Produktów Drobiarskich, Uniwersytet Rolniczy
ul. Zelwerowicza 4, 35-601 Rzeszów, e-mail: libra04@interia.pl

Summary. The region of south-eastern part of Poland is favourable for agrotourism development. Tourists mostly visit farms during the summer and they rather choose because of their location than because of the system of their production. Tourists like to participate in the daily work in the farm and to take care about animals as well as to consume the natural products produced on the farm but they expect also some tourist services offered there. The own research shows that the agrotourist offer fulfil the tourists expectation.

Słowa kluczowe: agroturystyka, produkcja rolnicza, południowo-wschodnia Polska.
Key words: agrotourism, farming production, south-eastern part of Poland.

WSTĘP

W ostatnim dwudziestoleciu widać rosnące zainteresowanie turystyką wiejską. Coraz częściej mieszkańcy miast poszukują spokojnych miejsc, w których mogliby wypocząć w ciszy i kontakcie z przyrodą. Dynamiczny rozwój turystyki wiejskiej w naszym kraju nastąpił szczególnie w latach 90. ubiegłego wieku, kiedy z powodu spadku znaczenia produkcji rolniczej w tworzeniu dochodów osobistych rodzin wiejskich istotną rolę zaczęły odgrywać alternatywne źródła zarobkowania (Plichta 2007; Sawicki 2007). Względy ochrony przyrody, przede wszystkim terenów górskich i nadmorskich, oraz postępująca moda na różnorodne formy tzw. łagodnej turystyki w coraz większym stopniu ograniczają wzrost tradycyjnej turystyki masowej, stwarzając możliwości rozwoju turystyki na terenach wiejskich, także w gospodarstwach rolniczych (Jasińska i Ciepiela 2007). Konkurencja na rynku usług turystycznych wymaga zmiany orientacji z przedmiotu działania (produktu, usługi) na kierunku podmiotu, czyli klienta oferty turystycznej (Sikora 2008, Woźniak 2010).

Celem artykułu jest przedstawienie znaczenia produkcji rolniczej w kształtowaniu nowoczesnego produktu agroturystycznego na terenie wybranych gmin i powiatów południowo-wschodniej Polski.

MATERIAŁ I METODY

Badania wykonano w 2010 roku. Posługując się kwestionariuszem wywiadu, wśród mieszkańców Rzeszowa przeprowadzono analizę kryteriów i preferencji, którymi kierują się

agroturyści przy wyborze gospodarstwa agroturystycznego do wypoczynku. W badaniu ankietowym wzięło udział losowo wybranych 70 osób w wieku od 24 do 50 lat, z czego kobiety stanowiły ponad połowę (61%). Respondenci charakteryzowali się w 54% wykształceniem wyższym, 31% – średnim i 15% – zawodowym.

Na podstawie ankietowanych agrokwaterodawców z terenu południowo-wschodniej Polski wykazano rolę tradycyjnego rolnictwa w podnoszeniu atrakcyjności oferowanych usług. Wśród badanych 58% stanowili mężczyźni. Najliczniejszą grupą pod względem wieku tworzyły osoby w przedziale 41–50 lat – 45%. Pozostali respondenci mieścili się w przedziale 30–40 lat – 25%, oraz powyżej 51. roku życia – 30%. Biorąc pod uwagę wykształcenie respondentów, zdecydowana większość – 70% ankietowanych, miała wykształcenie średnie, po 15% wyższe i zawodowe. Wśród ankietowanych blisko 35% miało rolniczy profil wykształcenia. Łącznie przeanalizowano 82 gospodarstwa agroturystyczne zlokalizowane w gminach Gorlice (6 gospodarstw) i Hrubieszów (7), w powiatach krośnieńskim (32) i ropczycko-sędziszowskim (12) oraz na terenie Pogórza Przemyskiego (25 gospodarstw), których właściciele wyrazili zgodę na uczestnictwo w badaniach. Średnia powierzchnia gospodarstwa wynosiła 5,28 ha.

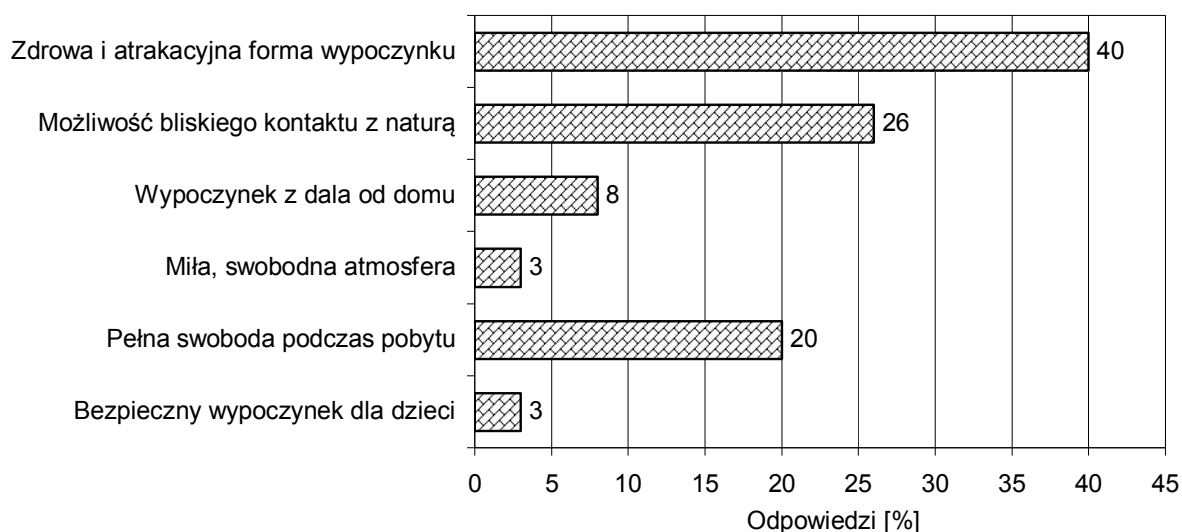
PREFERENCJE TURYSTÓW PRZY WYBORZE GOSPODARSTWA AGROTURYSTYCZNEGO

Z przeprowadzonych badań ankietowych wynika, że większość badanych (97%) spotkała się z pojęciem agroturystyka. Oznacza to, że respondenci mieli bezpośredni lub pośredni kontakt z agroturystyką. Różne było jednakże rozumienie tego pojęcia. Prawie połowa badanych (43%) podała, że jest to wypoczynek w gospodarstwie rolnym. Taka sama liczba respondentów uznała, że jest to wypoczynek na wsi. Pozostali (13%) stwierdzili, że agroturystyka to kontakt z naturą. Najczęściej jako źródło informacji przy wyborze danego gospodarstwa agroturystycznego respondenci wymieniali Internet oraz przekaz ustny rodziny lub znajomych. Wynika to z faktu, że w Internecie gospodarstwa bardzo często podają wyczerpujące informacje o swojej ofercie, co stwarza wśród turystów konkretne wyobrażenie o danym gospodarstwie (Adamczewski 1998, Jaska 2008). Przekaz ustny rodziny i znajomych budzi natomiast poczucie zaufania i pewność co do gospodarstwa i właścicieli.

Jako najczęstszy motyw wypoczynku respondenci podawali zdrową i atrakcyjną formę wyjazdu oraz możliwość bliskiego kontaktu z naturą (rys. 1). Jak podaje M. Smoleński (2008), jest to zgodne ze stereotypem wypoczynku na wsi, zazwyczaj grupowanym w trzech kategoriach: ucieczka od wielkomiejskiego stresu, zdrowy wypoczynek rodzinny związany z rekreacją oraz doświadczenie odmienności kulturowej. Według respondentów miesiące wakacyjne są najlepsze na tę formę turystyki, w tym prawie połowa ankietowanych uznała lipiec za najbardziej odpowiedni miesiąc na wypoczynek w gospodarstwie agroturystycznym.

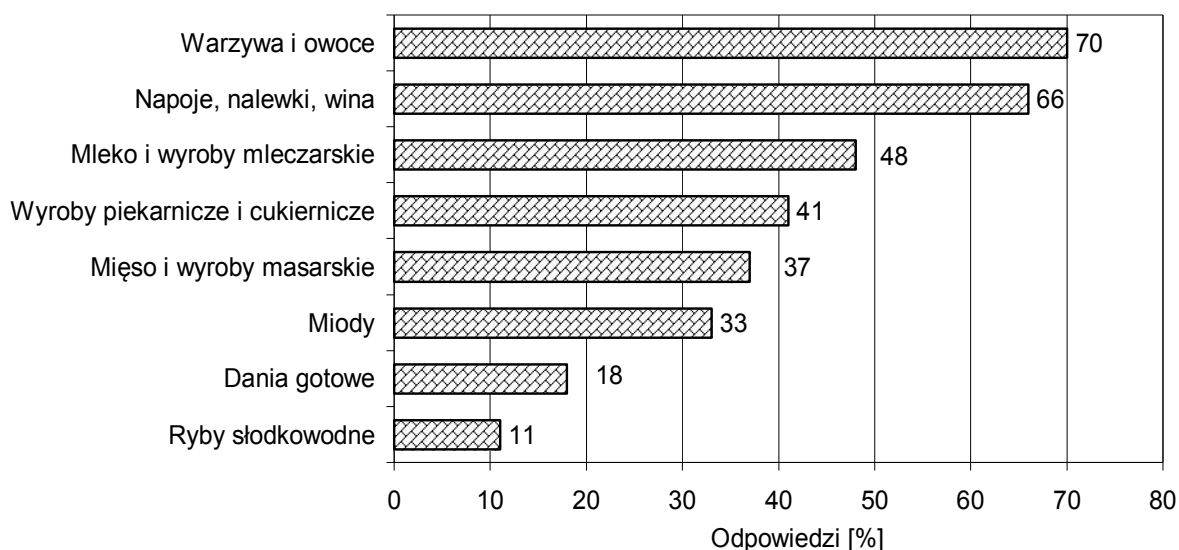
Dla 60% ankietowanych w wyborze miejsca na wypoczynek ważny był typ gospodarstwa rolnego. Najwięcej (48%) ankietowanych wybrało gospodarstwa konwencjonalne, na drugim miejscu (33%) znalazły się gospodarstwa ekologiczne. Zdaniem D. Orłowskiego i M. Woźniczko (2006) dla turysty ważne jest, że będąc w gospodarstwie agroturystycznym,

może obserwować cały cykl produkcyjny żywności – od surowca do produktu finalnego, który gospodyni serwuje na stole.

Rys. 1. Motywy wypoczynku w gospodarstwie agroturystycznym podane przez badanych turystów

Badania własne wykazały, że zdecydowana większość (77%) respondentów w wyborze gospodarstwa agroturystycznego kierowała się możliwością spożywania produktów pochodzących z tego gospodarstwa, co potwierdzają badania M. Woźniaka i in. (2007). Ankietowani najczęściej wybierali możliwość spożywania warzyw i owoców (70%), na drugim miejscu (66%) znalazły się różnego typu napoje, w tym nalewki i wino. Często doceniane były mleko i wyroby mleczarskie (48%), wyroby piekarnicze (41%) i masarskie (37%) – rysunek 2.

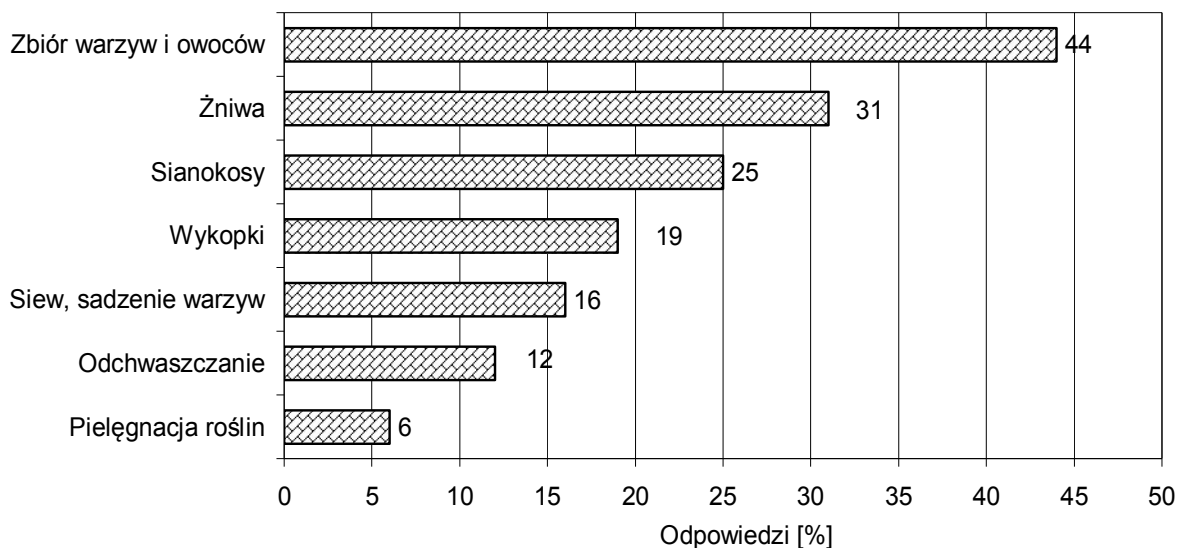
Rys. 2. Najczęściej wybierane przez respondentów produkty pochodzące z gospodarstwa przeznaczone do spożywania na miejscu

Zaletą gospodarstw agroturystycznych jest serwowanie produktów w postaci niekonfekcjonowanej, co powinno być gwarancją ich świeżości i pochodzenia z własnej produkcji.

Stwarza to domową atmosferę, różną od codzienności (Marks i in. 2007). Respondenci najczęściej (68%) wybierali formę całodziennego wyżywienia. Wynika to z faktu, że agroturyści na ogół nie mają ochoty sami przyrządzać sobie posiłków i zdają się na właścicieli gospodarstw (tylko 3% wybierało wyżywienie we własnym zakresie). Badania korespondują z wynikami A. Balińskiej i A. Musińskiej (2005) przeprowadzonymi wśród mieszkańców Warszawy.

Produkty wytworzone w gospodarstwie są źródłem dodatkowego dochodu. Odbywa to się przez sprzedaż bezpośrednią produktów wcześniej przygotowanych w formie surowej (owoce, warzywa, mięso), przetworzonych domowym sposobem (powidła, przetwory mleczne i mięsne) oraz owoców i warzyw zbieranych przez samych zainteresowanych w polu bądź ogrodzie (Legienis 2005). Wśród ankietowanych 28% podało chęć zakupu płodów rolnych od właścicieli gospodarstw, a 69% uznało, że nie jest to dla nich ważna kwestia. Ankietowani najchętniej kupowaliby warzywa (90%) i owoce (80%), nieco rzadziej przetwory warzywne (40%) i konfitury (60%).

Badani mieli bardzo podzielone zdanie w kwestii możliwości uczestnictwa w pracach związanych z produkcją roślinną. Odpowiedź pozytywną udzieliło 46% ankietowanych, negatywną – 37%, natomiast niezdecydowanych osób było 17%. Respondenci, dla których możliwość udziału w pracach związanych z produkcją roślinną była ważnym elementem oferty agroturystycznej, najczęściej podawali możliwość zbioru warzyw i owoców (44%). Często za atrakcję uznawali uczestnictwo w żniwach (31%) i sianokosach (25%) – rysunek 3. Zdaniem M. Marksa i in. (2007) inspiracją do towarzyszenia w pracach polowych jest odmienny rytm życia na wsi wyznaczany przez przyrodę. Jak wynika z badań własnych, dla co piątego ankietowanego dodatkową atrakcją byłaby możliwość obsługi prostych urządzeń rolniczych.

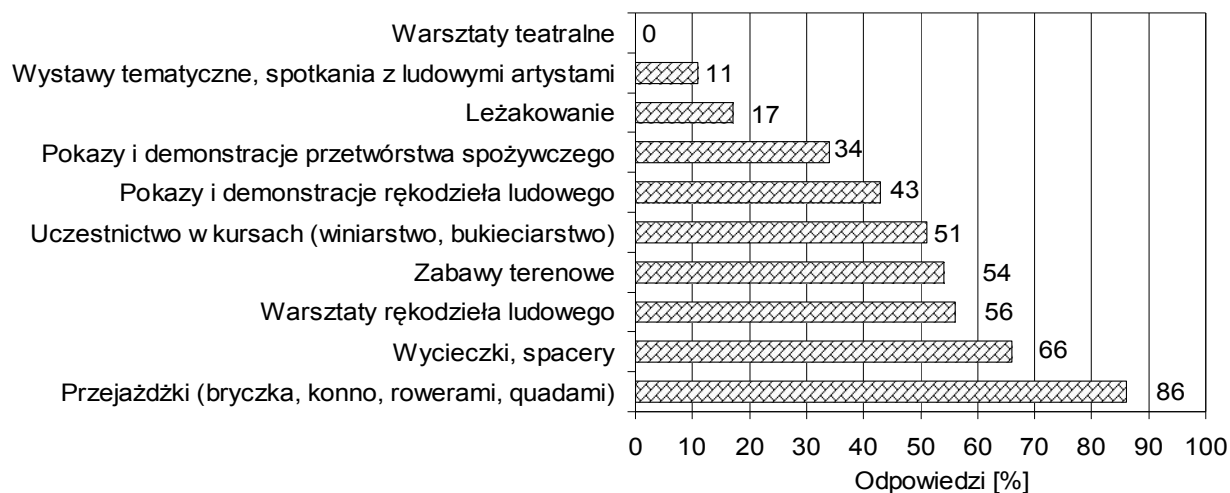
Rys. 3. Prace związane z produkcją roślinną, w których chcieliby uczestniczyć potencjalni agroturyści

Prawie połowa badanych (49%) nie miałaby ochoty na uczestnictwo w pracach związanych z utrzymaniem zwierząt, 23% ankietowanych nie wyraziło w tej kwestii opinii, natomiast 28% osób uznało tę atrakcję za godną uwagi. Osoby, które chciały uczestniczyć w pracach związanych z obsługą zwierząt, za najatrakcyjniejsze uznały pielęgnację (80%), dojenie

krów (70%), skarmianie i pojenie (30%) oraz wypasanie zwierząt gospodarskich (25%). Kontakt ze zwierzętami jest nie tylko interesujący i pouczający, ale również pożyteczny ze względu na ich zdrowotne oddziaływanie (Kostuch i Legutko 2009).

Co drugi badany agroturysta, wybierając gospodarstwo na wypoczynek, zwróciłby uwagę na znajdujące się w nim zwierzęta, natomiast 40% ankietowanych uznało, że nie ma to dla nich znaczenia, a 11% respondentów nie miało na ten temat wyrobionego zdania. Za najatrakcyjniejsze gatunki zwierząt gospodarskich uznano bydło (59%), konie (53%), króliki (53%) i kozy (47%), nieco rzadziej ankietowani wymieniali owce (23%), natomiast tylko sporadycznie pojawiały się kaczki, ryby i strusie.

Jak wynika z badań, respondenci na ogół uważali, że nie ma działań produkcji zwierzęcej, które są nieatrakcyjne pod względem turystycznym bądź mogą stwarzać problemy podczas pobytu w danym gospodarstwie (69% odpowiedzi). Tylko 11% ankietowanych uznało, że są takie działy, jak np. chów trzody chlewnej i drobiu, które obniżają komfort wypoczynku w gospodarstwie, nie mniej na ogół agrokwaterodawcy starają się tak dobierać gatunki i liczbę zwierząt, aby nie obniżały atrakcyjności gospodarstwa. Jak podają M. Sznajder i L. Przezbórska (2006), wszelkie formy produkcji rolniczej, które są źródłem nieprzyjemnych zapachów, wykluczają działalność agroturystyczną. Oczywiście, w gospodarstwie wielokierunkowym, w których utrzymuje się dwie–trzy świnie, agroturyści zaakceptują je z zadowoleniem. W wielkoobszarowych gospodarstwach zajmujących się agroturystyką hodowla wybranych gatunków zwierząt jest natomiast możliwa, a nawet wskazana. Przykładem jest gospodarstwo położone na Mazurach, utrzymujące w systemie ekologicznym owce skudde oraz limousine (Borys 2006).

Rys. 4. Oferta pozarolnicza gospodarstw w opinii potencjalnych agroturystów

Aby oferta turystyczna była w pełni akceptowana przez turystów, gospodarstwa powinny również zawierać atrakcje niezwiązane z produkcją rolniczą. Wśród badanych największym zainteresowaniem (86%) cieszyły się różnego typu przejażdżki (bryczką, konno, rowerami bądź quadami) oraz wycieczki i spacer po okolicy (66%). Ponad połowa respondentów wymieniała również warsztaty rękodzieła artystycznego (56%), zabawy terenowe (54%) i uczestnictwo w kursach – winiarstwo, bukiciarstwo (51%) – rysunek 4.

Wśród urządzeń, które powinny być dostępne w wyposażeniu gospodarstwa agroturystycznego, badani najczęściej wymieniali kuchnię gazową bądź elektryczną (60%) oraz pralkę (57%). Dla niektórych ważne byłoby też, aby w gospodarstwie dostępne były telewizor (34%) i komputer z Internetem (31%). Inne urządzenia stanowiły 26%, wśród których najważniejsze to żelazko, odkurzacz, mikrofalówka, toster.

Reasumując, turyści najchętniej odwiedzają gospodarstwa w miesiącach letnich, a o wyborze gospodarstwa nie decyduje system produkcji rolniczej, ale jego lokalizacja i bogata oferta. Badani agroturyści chcą uczestniczyć w pracach polowych i obcować ze zwierzętami, spożywać naturalne produkty pochodzące z gospodarstwa, jednak oczekują również usług turystycznych.

ROLA TRADYCYJNEGO ROLNICTWA W PODNOSZENIU ATRAKCYJNOŚCI OFEROWANYCH USŁUG AGROTURYSTYCZNYCH

Średnia powierzchnia badanych gospodarstw agroturystycznych w wybranych gminach i powiatach położonych w południowo-wschodniej Polsce wynosiła 5,28 ha, w tym największe (11,6 ha) było zlokalizowane w gminie Hrubieszów, a najmniejsze (3,46 ha) w gminie Gorlice. Wśród analizowanych przez I. Kurtykę (2008) gospodarstwach agroturystycznych na Dolnym Śląsku najwięcej (46%) gospodarstw miało powierzchnię od 1 ha do 5 ha. W badaniach S. Zawisy i A. Orłowskiej (2008) przeprowadzonych w województwie pomorskim przeważały gospodarstwa o małym obszarze (64% o powierzchni 1–5 ha). Również w województwie świętokrzyskim powierzchnia 60% gospodarstw agroturystycznych nie przekraczała 5 ha (Pałka 2006). Wielkoobszarowe gospodarstwa agroturystyczne o powierzchni powyżej 50 ha przeważały w północnej Polsce – w województwach zachodniopomorskim i warmińsko-mazurskim (Krupińska 2005; Mickiewicz i Mickiewicz 2006). Z badań J. Sosnowskiego i in. (2008) wynika, że wielkość gospodarstw zajmujących się agroturystyką położonych w województwie mazowieckim jest większa od przeciętnego w kraju. Podobne badania gospodarstw rolniczych przeprowadzili B. Gołębiewska i B. Klepacki (2001), lecz za punkt odniesienia przyjęli wykształcenie respondentów. Z ich badań wynika, że zdecydowanie najmniejszą powierzchnię miały gospodarstwa kierowane przez rolników bez przygotowania rolniczego (około 10 ha UR), największą – gospodarstwa rolników z wykształceniem wyższym rolniczym (powyżej 40 ha UR).

Z badań własnych wynika, że we wszystkich gospodarstwach prowadzono produkcję roślinną, przede wszystkim systemem konwencjonalnym, a tylko w 5% gospodarstw – ekologicznym. O wyborze gatunków do uprawy decydowały głównie takie czynniki, jak tradycja uprawy, pracochłonność, chowane zwierzęta gospodarskie, dla których dana roślina stanowiła paszę, oraz samozaopatrzenie i postrzeganie rośliny jako surowca do przyrządzania posiłków agroturystom. W analizowanych gospodarstwach najczęściej uprawiano zboża (72,8% ogólnej powierzchni zasiewów), w tym największą powierzchnię (83,7%) zajmowały w gospodarstwach położonych w gminie Gorlice, najmniejszą zaś w powiecie krośnieńskim (67,1%). Okopowe stanowiły 20,2% powierzchni wszystkich upraw (od 15,2% w gminie Hrubieszów do 27,8% w powiecie ropczycko-sędziszowskim). Pozostałą powierzchnię upraw

zajmowały różne gatunki warzyw i rośliny przemysłowe. Podobną strukturę upraw przedstawili J. Bański (1999), J. Kopiński (2005), J. Sosnowski i in. (2008).

Z danych uzyskanych od kwaterodawców surowcem pochodzącym z gospodarstwa rolnego wykorzystywanym w działalności agroturystycznej jest przede wszystkim ziarno zbóż (100% badanych gospodarstwach), które przerabiano na mąkę z przeznaczeniem do wyrobu potraw: pierogów, makaronów, naleśników oraz wypieku chleba i ciast. W gospodarstwach, w których chowano zwierzęta, uprawiane zboża przeznaczano również na pasze. We wszystkich gospodarstwach uprawiano ziemniaki, które wykorzystywano do konsumpcji i na pasze. Warzywa (marchew, kapusta głowiasta, seler korzeniowy, fasola szparagowa, pomidory, papryka, ogórki, cebula) urozmaicały posiłki turystów.

Z badań własnych wynika, że w gospodarstwach agroturystycznych rolnicy stosowali przede wszystkim nawożenie organiczne, natomiast uprawy przed agrofagami¹ chroniono przede wszystkim za pomocą chemicznych środków ochrony roślin. Najwięcej agrochemikaliów stosowano do zwalczania chwastów, przestrzegając jednak dawek i okresu karencji. Biologiczne i biotechniczne środki ochrony roślin nie były popularne wśród gospodarzy. Stosowano je jedynie w 10% ankietowanych gospodarstw i były to preparaty mikrobiologiczne lub samodzielnie wykonane maceraty ziołowe.

Średnio w co drugim gospodarstwie prowadzono produkcję zwierzęcą. Najwięcej gospodarstw (75%) utrzymujących zwierzęta było w gminie Gorlice, a najmniej (47%) w powiecie krośnieńskim. W chowie zwierząt dominował drób, bydło, trzoda chlewna, a w dalszej kolejności kozy, króliki, owce i konie. W gospodarstwach agroturystycznych w powiecie wyszkowskim (Sosnowski i in. 2008) oraz w gminach regionu jeleniogórsko-wałbrzyskiego (Tańska-Hus i Ogły 2008) w strukturze produkcji zwierzęcej przeważał drób, bydło mleczne i trzoda chlewna. Z badań J. Kopińskiego (2005), S. Kociry (2009), S. Moskala i A. Kotali (1998) wynika duży udział w strukturze pogłowia bydła mlecznego.

Na podstawie badań własnych można stwierdzić, że gospodarstwa mające krowy mleczne, mleko i produkty mleczarskie są atrakcyjniejsze dla turystów. Ponadto do sporządzania posiłków wykorzystywano jaja i mięso drobiowe, a drób ozdobny był ważnym elementem uatrakcyjnienia pobytu gości. Nieliczne gospodarstwa organizowały minizoo. Za wzorcowe należy uznać gospodarstwo zlokalizowane w powiecie ropczycko-sędziszowskim, które oprócz wcześniej wymienionych gatunków zwierząt miało świnki peruwiańskie, miniaturowe kozy kameruńskie, kucyki oraz węgierską rasę psów komondor.

Prowadzona w badanych gospodarstwach agroturystycznych na terenie wybranych gmin i powiatów południowo-wschodniej Polski konwencjonalna produkcja rolna pozwala turystom poznać rytm pracy na wsi dostosowany do pór roku. Ponadto umożliwia obcowanie z różnymi gatunkami zwierząt. Turyści przebywający w gospodarstwach agroturystycznych, spożywając lub samodzielnie wykonując produkty spożywcze i potrawy, mogą zapoznać się z tradycją i kulturą regionu.

¹ Agrofag – organizm szkodliwy (patogen, szkodnik, chwast) występujący w uprawnych roślin, mający wpływ na ich plonowanie.

PODSUMOWANIE

Region południowo-wschodniej Polski ma wiele do zaoferowania turystom w różnych porach roku. Z badań własnych wynika, że rolnicy budują produkt turystyczny w pełni odpowiadający definicji agroturystyki. Liczne gospodarstwa agroturystyczne oferują obcowanie w przyjaznym środowisku przyrodniczym opartym na tradycyjnej produkcji rolniczej (mozaikowość pól, wielogatunkowość utrzymywanych zwierząt, niski poziom chemizacji) i wyżywieniu związanym z lokalnymi produktami żywnościowymi na podstawie wielopokoleniowych przepisów kulinarnych. Ponadto oferowany przez agrokwaterodawców produkt turystyczny spełnia oczekiwania turystów, jeśli chodzi o kontakty z naturą, uczestnictwem w pracach polowych i obcowanie ze zwierzętami.

PIŚMIENNICTWO

- Adamczewski P.** 1998. Internet w praktyce biznesu. Poznań, Wyd. Akademii Ekonomicznej.
- Balińska A., Musińska A.** 2005. Potrzeby w zakresie agroturystyki wśród mieszkańców aglomeracji warszawskiej, w: *Determinanty rozwoju turystyki na obszarach wiejskich*. Red. M. Jalinik. Białystok, Wyd. Politechniki Białostockiej, 57–64.
- Bański J.** 1999. Wybrane problemy rozwoju gospodarstw rolnych w opinii ich właścicieli (wyniki badań ankietowych). *Prace Naukowe IGIPIZ PAN*, 247–263.
- Borys B.** 2006. Hodowla z atrakcjami. *Farmer* 19, 25–26.
- Gołębiowska B., Klepacki B.** 2001. Wykształcenie rolników jako forma różnicująca sytuację gospodarstw rolniczych. *Zesz. Nauk. Uniwersytetu Rzeszowskiego* 7 (42), 457–464.
- Jaska E.** 2008. Rola Internetu wśród pozostałych źródeł informacji na rynku usług turystycznych, w: *Ekonomiczne i społeczne aspekty rozwoju turystyki wiejskiej*. Red. I. Sikorska-Wolak. Warszawa, Wyd. SGGW, 225–237.
- Kocira S.** 2009. The intensity of organisation of production and the European Size Unit and the agricultural type of farms. *J. Agribus. Rural Development* 3 (13), 99–104.
- Kopiński J.** 2005. Ocena efektów produkcyjno-ekonomicznych grupy gospodarstw rolnych w okresie przed akcesją do UE. *Rocz. Nauk., Seria I*, 139–143.
- Kostuch R., Legutko S.** 2009. Atrakcje zwiększające frekwencje turystyki wiejskiej. *Wieś i Doradztwo* 3, 38–40.
- Krupińska W.** 2005. Możliwości rozwoju gospodarstw agroturystycznych w kontekście kształtowania regionalnego produktu turystycznego. *Prace Naukowo-Dydaktyczne PWSZ w Krośnie* 15, 107–115.
- Kurtyka I.** 2008. Szanse i bariery rozwoju turystyki wiejskiej w Sudetach, w: *Ekonomiczne i społeczne aspekty rozwoju turystyki wiejskiej*. Red. I. Sikorska-Wolak. Warszawa, Wyd. SGGW, 69–80.
- Legienis H.** 2005. Możliwości wzrostu zatrudnienia w wyniku rozwijania przedsiębiorczości i infrastruktury. *Prace Naukowo-Dydaktyczne PWSZ w Krośnie* 15, 215–225.
- Marks M., Jaszczak A., Marks E.** 2007. Relacje między agroturystyką a edukacją środowiskową, w: *Turystyka wiejska a edukacja*. Red. J. Sikora. Poznań, Wyd. AR im. Augusta Cieszkowskiego, 39–49.
- Mickiewicz A., Mickiewicz B.** 2006. Charakterystyka gospodarstw i rolników wdrażających programy rolno-środowiskowe w północnej Polsce. *Zesz. Nauk. Akademii Rolniczej w Szczecinie*, 71–80.
- Moskal S., Kotala A.** 1998. Charakter produkcji rolniczej a przejawy różnicowania się drobnych gospodarstw chłopskich w Małopolsce. *Zagadnienia Ekonomiki Rolnej* 4–5, 80–88.

- Orłowski D., Woźniczko M.** 2006. Polskie kuchnie regionalne w agroturystyce, w: Produkt regionalny i tradycyjny a agroturystyka. Red. B. Ditrich, D. Słubik. Gdańsk, Wyd. Podkarpacki Ośrodek Doradztwa Rolniczego, 134–142.
- Pałka E.** 2006. Próba oceny podaży turystycznej w gospodarstwach agroturystycznych województwa świętokrzyskiego. *Infrastruktura i Ekologia Terenów Wiejskich* 2 (1), 85–98.
- Plichta M.** 2007. Możliwości rozwoju gospodarstw agroturystycznych, w: Rozwój turystyki na obszarach wiejskich. Red. M. Jalinik. Białystok. Wyd. Politechniki Białostockiej, 93–98.
- Sawicki B.** 2007. Perspektywy rozwoju usług agroturystycznych w Polsce, w: Rozwój turystyki na obszarach wiejskich. Red. M. Jalinik. Białystok, Wyd. Politechniki Białostockiej, 49–57.
- Sikora J.** 2008. Innowacyjność w agroturystyce polskiej – teoria i praktyka, w: Innowacje w rozwoju turystyki. Red. M. Jalinik. Białystok, Wyd. Politechniki Białostockiej, 13–20.
- Smoleński M.** 2008. Satysfakcja klienta w turystyce wiejskiej, w: Innowacje w rozwoju turystyki. Red. M. Jalinik. Białystok, Wyd. Politechniki Białostockiej, 321–331.
- Sosnowski J., Ciepela G.A., Jankowski K.** 2008. Wpływ działalności agroturystycznej na ekonomikę gospodarstw rolnych powiatu wyszkowskiego, w: Ekonomiczne i społeczne aspekty rozwoju turystyki wiejskiej. Red. I. Sikorska-Wolak. Warszawa, Wyd. SGGW, 107–116.
- Sznajder M., Przeźbórska L.** 2006. Agroturystyka. Warszawa, PWE.
- Tańska-Hus B., Ogły K.** 2008. Produkcja zwierzęca w gospodarstwach górskich położonych w Sudetach. *Problemy Zagospodarowania Ziemi Górskich*, 55, 138–144.
- Woźniak L.** 2010. Nowe koncepcje w zarządzaniu agroturystyką, w: Innowacyjność w turystyce. Red. J. Krupa. Rzeszów, Wyd. Pro Carpathia, 115–143.
- Woźniak M., Cebulak T., Stec S.** 2007. Przestrzeń wiejska jako miejsce edukacji życia zgodnie z prawami natury, w: Turystyka wiejska a edukacja. Red. J. Sikora. Poznań, Wyd. AR im. Augusta Cieszkowskiego, 244–251.
- Zawisza S., Orłowska A.** 2008. Agroturystyka jako forma przedsiębiorczości mieszkańców wsi w gminie Chojnice, w: Ekonomiczne i społeczne aspekty rozwoju turystyki wiejskiej Red. I. Sikorska-Wolak. Warszawa, Wyd. SGGW.

